

MARTIN ŠRAJER / 10. 11. 2022

Good Old Czechs

Už v období němé kinematografie využívali dokumentaristé k rekonstrukci historie archivních filmových záběrů. Za průkopnici tohoto přístupu je pokládána sovětská střihačka Esfir Šubová, která ve filmu *Pád dynastie Romanovců* (1927) nastínila sociální dějiny a úpadek carského Ruska pomocí rodinného archivu. Boom kompilačních filmů nastal za druhé světové války, kdy sloužily k propagandistickým účelům na obou stranách konfliktu (viz např. slavná filmová série Franka Capry *Proč jsme bojovali* nebo úderné britské dokumenty typu *London Can Take It!*).

K dalšímu rozmachu došlo v padesátých letech s nástupem televize (dnes poptávku po dokumentech obdobně zvyšují streamovací platformy). V následujících dekádách dokázali expresivního potenciálu archivních materiálů nápaditě využít tvůrci jako Emile de Antonio, Lionel Rogosin, Michail Romm nebo, v případě Československa, Rudolf Krejčík a Pavel Háša. Současnými mistry střihového dokumentu jsou v zahraničí například Adam Curtis nebo Sergej Loznica, u nás Jan Šikl, čerpající primárně ze soukromých archivů (viz jeho cyklus pro Českou televizi *Soukromé století*).

Zatímco Lionel Rogosin musel při shánění podkladů pro svou dokumentární satiru *Good Times, Wonderful Times* (1965) pracně získávat přístup do archivů v zemích dnes již bývalého východního bloku a následně si odtamtud – někdy bez povolení úřadů – vyvážet získané filmové kopie (nebo jejich fragmenty), současným dokumentaristům práci usnadňuje digitalizace. Je to patrné mimo jiné z rostoucího počtu ambiciózních velkorozpočtových dokumentů pro nejširší veřejnost, které výlučně za využití dříve pořízených, zpravidla pečlivě restaurovaných zvukových a obrazových materiálů portréty zesnulé popové ikony (z letošního roku např. kaleidoskopický portrét Davida Bowieho *Moonage Daydream*).

Se snazší dostupností materiálů, které byly dřív uloženy v depozitářích, a s celkovou přemírou informací a vizuálních podnětů ve virtuálním prostoru ovšem tvůrci čelí jiné

výzvě – jak o historii vyprávět z nového úhlu pohledu, aby jen neopakovali známá fakta a obrazy.

Režisér Tomáš Bojar a střihač Šimon Špidla stáli před podobným úkolem, když se ve svém společném projektu *Good Old Czechs* rozhodli vyprávět o českých letcích RAF. Nechtěli jít obvyklou cestou výkladových dokumentů, jaké jsou na ČT2 k vidění několikrát do týdne. Tedy ne mluvící hlavy historiků a pamětníků, do toho archivní záběry a fotografie, animované mapy, návodná hudba, možná hrané zpracování některých událostí.

Příběh stíhače Františka Fajtla a zadního střelce bombardéru Filipa Jánského, jejich cestu z okupovaného Československa přes Francii, Británii a východní frontu zpátky do osvobozené Prahy, se rozhodli vystavět pouze z dobových archivních záběrů a osobních svědectví obou letců a co nejpříměji tak zprostředkovat jejich válečnou zkušenost. Zvolili způsob v něčem klasický, mající mnohaletou tradici, jak jsme nastínili výše, přitom nabízející intenzivní zážitek, který má potenciál oslovit současné publikum. Jejich film není lekcí dějepisu, ale civilně podaným příběhem dvou odvážných mladých mužů, kterým do životů vstoupila válka. A oni nechtěli jen čekat, až se přežene.

Zatímco Špidla v minulosti spolupracoval s již zmíněným Janem Šiklem (na jedné epizodě *Soukromého století* a na *Rekonstrukci okupace* o vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa), pro Bojara, natáčejícího dosud observační dokumenty, šlo o nový přístup ke skutečnosti. Jak ale s nadsázkou říká, *Good Old Czechs* je také svého druhu observační film.

Roli pozorovatelů (a ironických glosátorů) vnímavě zaznamenávajících, co se kolem nich děje, pouze namísto režiséra či kameramana plní dva hlavní představitelé. Veškeré výpovědi, podávající dohromady sugestivní svědectví o malých i velkých dějinných okamžicích, vycházejí z knih obou letců (Jánský je mj. autorem předlohy k *Nebeským jezdcům*). Za využití vtahujících detailů živě líčí místa, která navštívili, lidi, které potkali, všímají si sociálních a kulturních rozdílů, stěžují si na kvalitu místního jídla a piva, bez obalu charakterizují národní povahu svých hostitelů. Využití jejich slov, která se neohlížejí do vzdálené minulosti, ale popisují ich formou pro ně aktuální dění, nám umožňuje vidět dějiny očima obou hrdinů, jako by se odehrávaly v přítomném

čase.

Krom pozorovatelského a literárního talentu, patrného jak z popisu vnějšího dění, tak z pronikavé introspekce, si Bojar jako protagonisty svého filmu vybral právě Fajtla a Jánského i pro jejich povahovou odlišnost. Přestože se za války nepotkali (ač absolvovali stejnou cestu Evropou), jako filmoví vypravěči se navzájem doplňují a vyvažují a svými různými pohledy na věc přispívají k dynamice vyprávění.

S kvalitním textovým základem zbývalo to nejdůležitější – najít adekvátní doprovodné záběry. Autoři nechtěli s otrockou doslovností ilustrovat každé slovo a myšlenku, ale ponechat prostor divákově imaginaci, jež by nás podle jejich záměru měla ve spojení s filmovými obrazy přenést do světa, v němž Fajtl s Jánský žili a bojovali, nechat nás znovu prožít to, čím si před osmdesáti lety procházeli oni dva.

Práci ve střížně předcházely pečlivé rešerše v asi patnácti archivech po celé Evropě (Británie, Polsko, Rusko a samozřejmě Česko), aby filmaři věděli, jaké jsou jejich možnosti. Využívali toho, že archivy jsou dnes z velké části digitalizované a přístupné na dálku a potřebné záběry v nich lze dohledávat na základě klíčových slov. Přesto prohlížením online databází strávili stovky hodin (s rešeršemi jim pomáhala mj. režisérka Marta Nováková). Mnohé záběry se objevovaly ve více archivech, takže bylo navíc možné vybírat z různé kvality. Za nalezené materiály bylo pochopitelně třeba ještě zaplatit, často poměrně vysokou sumu. Vyjma jednoho předraženého francouzského archivu ale pro producenta nešlo o nepřekonatelnou překážku.

Velký objev představoval hrubý materiál Jiřího Weisse a jeho britského kameramana, uložený ve sbírce Národního filmového archivu. Český režisér natáčel za války s našimi letci v Anglii. Část záběrů se objevila například v dokumentu *Noc a den* (1945), jiné bude moct veřejnost poprvé spatřit až v *Good Old Czechs* (jedná se například o letce na kole v mlze nebo výjevy z hospody s popíjejícími letci).

Dohledávání v archivech pokračovalo i v průběhu stříhu, kdy si Bojar se Špidlou ověřovali, jak různé záběry fungují dohromady s textem a dokázali přesněji určit, jaký dílek jim chybí. Snahou bylo dosáhnout rovnováhy mezi archivními materiály, komentářem a původní hudbu.

K uvedení do tehdejší atmosféry, které ovšem nemělo být popisné, důsledně realistické, přispívá i zvuková stopa tvořená dotáčenými i autentickými dobovými zvuky. Fajtla s Jánským namluvili Jan Foukal a Miroslav Pecháček, herci srovnatelného věku jako letci, ale bez divadelní průpravy, která by jejich projevu mohla přidat na strojenosti a patosu, čemuž se Bojar chtěl vyhnout.

Soundtrack složil slovenský hudebník Stroon. Špidla s Bojarem mu ještě ze střížny posílali zvuky z archivního materiálu, ať už šlo o flétnu, tubu, bubny nebo kašuše. Slovenský kolega je následně samploval a vytvářel z nich abstraktní zvukové plochy. Základní hudební téma (resp. výchozí ambientní plocha) je ustanoveno v úvodní scéně, kdy vidíme chlapce hrajícího v rámci vojenské přehlídky na flétnu a skupinu vojáků vojenské kapely, kteří zas hrají na tubu.

Zvuky nástrojů ale záměrně nejsou čisté, nýbrž obohacené o charakteristický šum a praskání starých filmů. Podobně byly ponechány různé škrábance v obraze (jiný přístup zvolil Peter Jackson v dokumentu *Nikdy nezestárnou*, kde jsou záběry pečlivě vyčištěné, dokonce kolorované, a zvuky znovu naruchované). Obojí nás pomáhá přenést o mnoho desetiletí zpět.

Film *Good Old Czechs* se minulost nesnaží z objektivního odstupu a v širokých historických souvislostech vysvětlovat, nechává nás ji zakusit ze subjektivní perspektivy dvou lidí čelících s humorem zlomovému dějinnému dramatu. Věnuje se přitom malému, ale o to důkladněji popsanému výseku historie. To vše výhradně s pomocí filmových záběrů, kterým adjektivum „archivní“ přidává nádech něčeho starého, opotřebovaného, nepřiliš atraktivního.

Nic z toho neplatí pro soustředěný devadesátiminutový dokument, svědčící nejen o vitalitě Františka Fajtla a Filipa Jánského, ale také o životaschopnosti filmových archiválií, které mohou v rukou talentovaných tvůrců zas a znovu ožít nehledě na své stáří.

Good Old Czechs (ČR – Slovensko 2022), režie: Tomáš Bojar, scénář: Tomáš Bojar, Marek Šindelka, střih: Šimon Špidla, hudba: Stroon, NOW Productions, 83 min.